

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره سوم (ویژه‌نامه گردشگری)، پاییز ۱۳۹۸

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۱-۲۲

تحلیل سرمایه‌های گردشگری روستایی بخش شاهو

غفور صالح*؛ دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
مجید ولی شریعت پناهی؛ دانشیار گروه جغرافیا، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۲/۱۸

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۴/۱۹

چکیده

گسترش فقر و تشدید فاصله طبقاتی، در کنار تخریب رو به تزاید منابع و چالش‌های فرهنگی، از معضلات مهمی است که امروزه کارشناسان و سیاستگذاران امر توسعه در سطح ملی و فرا ملی با آن دست به گریبان‌اند. یکی از چالش‌های امروزه توسعه روستایی، عدم توجه به سرمایه‌های روستایی است. شناخت این سرمایه‌ها قطعاً روند برنامه‌ریزی توسعه روستایی را برای متخصصان مربوطه تسهیل و مشارکت روستاییان در اجرای بهتر برنامه به همراه دارد. هدف از این پژوهش شناسایی و اولویت‌بندی سرمایه‌های گردشگری در بخش شاهو به منظور آغاز بستر و سرمایه‌گذاری است. گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه) استفاده شده است. به منظور شناسایی سرمایه‌های گردشگری از ۱۰ نفر متخصصان دانشگاهی در حوزه گردشگری و با استفاده از روش دلفی استفاده شده است. جامعه آماری مورد مطالعه جهت امتیازدهی با استفاده از طیف لیکرت، جامعه محلی، مسئولین و متخصصان دانشگاهی حوزه گردشگری منطقه بوده است. نتایج پژوهش نشان داد که سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی مهمترین عامل در جهت برنامه‌ریزی و جذب گردشگر بوده و سرمایه‌های انسانی، اجتماعی و فیزیکی تسهیل‌کننده جذب گردشگری هستند. از میان سرمایه‌های طبیعی آب و هوا بیشترین امتیاز را کسب نموده، آب و هوا براساس شاخص‌های گردشگری کشورهای اروپایی HUMIDEX در کلیه ایام سال شرایط آسایش در بخش شاهو برقرار است و براساس شاخص THOME تنها در اوقات ظهر مرداد ماه، کمتر از ۵۰ درصد مردم احساس عدم آسایش دارند. از میان سرمایه‌های فرهنگی، صنایع دستی، از میان سرمایه‌های فیزیکی، وجود راه‌های ارتباطی و جاده مناسب برای دیدن سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی، از میان سرمایه‌های انسانی، توانایی کار کردن و ارائه خدمات به گردشگران و از میان سرمایه‌های اجتماعی اعتماد مردم به یکدیگر و مدیران روستا در زمینه گردشگری رتبه اول را کسب کرده‌اند.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، سرمایه‌های روستایی، روش دلفی، بخش شاهو.

* ghaforsalih@yahoo.com

۱) مقدمه

تحولات جمعیتی در دهه‌های اخیر اثرات عمیقی بر ساختار اقتصادی، اجتماعی کشور برجای گذاشته است. افزایش جمعیت به نوبه خود نیازها را تشدید نموده و با گذشت زمان و تکامل زندگی انسان‌ها کمیت و کیفیت نیازها نیز تغییر یافته است. تأمین اکثر این نیازها به‌ویژه در جوامع روستایی کشور به دلیل معیشتی بودن اقتصاد بر منابع پایه استوار است که عمدتاً از طریق بهره‌برداری از طبیعت و سرمایه‌های طبیعی صورت می‌گیرد. از این رو، فشار مضاعفی را بر این سرمایه‌ها تحمیل نموده و با محدودتر شدن این سرمایه‌های چشم‌انداز توسعه در جوامع روستایی را با چالش‌های جدی مواجه نموده است. علی‌رغم پیشرفت‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی کشورهای در حال توسعه در دهه‌های اخیر، هنوز میلیون‌ها نفر از جمعیت این کشورها، که رقم چشمگیری از آنها را روستاییان تشکیل می‌دهند، در فقر و محرومیت به سر می‌برند و از حداقل امکانات زندگی معمول بی بهره‌اند. فقر پدیده‌ای چند بعدی است؛ یعنی نه تنها شامل بعد اقتصادی برای تأمین نیازهای اساسی بلکه شامل بعد انسانی، فیزیکی، زیست محیطی، اجتماعی و سیاسی نیز می‌باشد (Zeller, et al, 2006:446). اغلب کشورهای در حال توسعه با مشکلاتی نظیر فقر روبرو هستند (۲۰۲): (Asadi, et al, 2008).

بیشتر افراد فقیر این قبیل کشورها و عموماً فقیرترین آنها در نواحی روستایی زندگی می‌کنند. کسانی که منزوی و پراکنده هستند و به خدمات اجتماعی - اقتصادی و دیگر خدمات دسترسی ندارند. کشور ما نیز مانند دیگر کشورهای در حال توسعه با مسئله فقر و گستردگی این پدیده در بخشی از جامعه روستایی مواجه است و از مهمترین مشکلات نواحی روستایی به شمار می‌رود. در سال‌های اخیر، گردشگری روستایی در بسیاری از کشورهای جهان مورد استقبال قرار گرفته و کشورها علاقه مندند که این نوع از صنعت گردشگری را به دلیل آثار مثبت آن بر اقتصاد ملی، منطقه‌ای و محلی گسترش دهند و از آن به عنوان ابزاری برای کاهش فقر و توسعه جامعه بهره‌مند شوند (Giampiccoli, et al, 2012: ۱۰۱). امروزه گردشگری به عنوان گذرگاه توسعه یاد می‌شود که با ماهیتی چند بعدی، علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، باعث تغییرات عمده‌ای در سیستم جامعه میزبان می‌گردد (Dwyer et al, 2009: 67).

بارونق جهانی گردشگری، تعداد فزاینده‌ای از مناطق در کشورهای در حال توسعه، اهمیت گردشگری را به منزله عامل مهم در توسعه اقتصاد منطقه‌ای درک کرده‌اند (Yang, et al, ۲۰۱۴: ۱۴۴). گردشگری روستایی تقاضای رو به رشدی را در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به وجود می‌آورد. این پدیده اثرات مثبت و منفی متنوعی بر محیط روستا می‌گذارد. به عبارت دیگر، بسیاری از مطالعات نشان داده‌اند که چگونه توریسم روستایی این توان را دارد که به عنوان ابزاری مؤثر برای رشد اقتصادی در زمان و مکانی که کشاورزی نمی‌تواند به مدت طولانی تنها منبع معیشتی باشد مؤثر واقع شود (Jonas, 2006: 585). توسعه

گردشگرجهت فقرزدایی و کاهش مهاجرت، ایجاد رفاه اجتماعی، حفظ ویژگی‌های فرهنگ سنتی، حفظ بافت سنتی، ارتباطات فرهنگی، حفظ سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی، ایجاد فرصت‌های شغلی در کنار فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در مناطق روستایی، عنصری مهم محسوب می‌شود. توسعه گردشگری می‌تواند هنرهای مردم، سنت‌ها و عادات کهن را از نو زنده کرده و نسبت به حفظ سرمایه‌های فرهنگی و طبیعی نیز ایجاد انگیزه و علاقه نمایند. باید گفت وجود سرمایه‌ها به نهایی کافی نبوده است؛ از این رو برنامه‌ریزی برای ایجاد امکانات زیرساختی مناسب به همراه توزیع مناسب خدمات مورد نیاز گردشگران در جذب آنها به عنوان یک نیاز اساسی مطرح شود. امروزه در کشورهای توسعه یافته سرمایه‌های گردشگری در تمامی بخش‌های برنامه‌ریزی و مدیریتی گردشگری اهمیت فراوانی یافته است، لیکن استفاده از مواهب گردشگری جز با فراهم کردن بستر مناسب توسعه گردشگری امکان پذیر نیست، از این رو شناسایی سرمایه‌ها در مرحله اول، و برنامه‌ریزی برای توسعه آن‌ها در مراحل بعدی، امری ضروری به نظر می‌رسد.

۲) مبانی نظری

امروزه گردشگری به پدیده‌ای تأثیر گذار در اقتصاد جهانی تبدیل شده است، به طوری که بر اساس آمار و ارقام منتشره از سوی سازمان جهانی گردشگری در هزاره جدید به بزرگترین منبع درآمد جهانی تبدیل گردیده است (Lee, et al, 2011:41). محصول گردشگری روستایی با بررسی سرمایه‌های گردشگری آغاز می‌شود. سرمایه‌های به عنوان اولین عنصر، در سه گونه طبیعی، تاریخی و فرهنگی قابل بررسی است که بیشتر از چشم اندازهای سنتی، هوای پاکیزه برای استراحت، قابلیت انجام فعالیت ورزشی و آداب و رسوم مرتبط با فرهنگ روستایی ناشی می‌شود (Trauer, 2006:186). سرمایه ثروتی است مولد، یا منبعی که شخص می‌تواند جهت ایجاد درآمد یا منابع اضافی دیگر به کار برد (Wogget, 1993:29). بورديو سرمایه را کار انباشت تعریف می‌کند و درک او از سرمایه، وسیع‌تر از معنای پولی سرمایه در اقتصاد است، سرمایه یک منبع عام است که می‌تواند شکل پولی و غیر پولی و همچنین ملموس و غیر ملموس به خود گیرد. بنابراین به نظر بورديو، سرمایه هر منبعی است که در عرصه خاصی اثر بگذارد و به فرد امکان دهد که سود خاصی را از طریق مشارکت در رقابت بر سر آن به دست آورد (Stones, 1998:221). طبقه بندی‌های مختلفی درباره سرمایه‌های گردشگر صورت گرفته است که مهمترین سرمایه‌ای گردشگری عبارتند از:

اول، سرمایه‌های طبیعی

نوع دیگر سرمایه که به صورت کیفیت آب، آب و هوا، گیاهان و جانوران مشخص می‌شود، سرمایه طبیعی، زیست محیطی جوامع را تشکیل می‌دهد (Cavaye, 2000: 4). سرمایه طبیعی شامل، زمین، آب و

منابع اکولوژیکی از قبیل درخت، علفزار و حیات وحش است (Kalfan, 2002:1). محیط‌های روستایی، به واسطه قرار گیری در موقعیت‌های جغرافیایی ویژه در عرصه قلمرو سرزمینی، بیشترین ارتباط را با محیط و سرمایه‌های طبیعی دارند. و سرمایه‌های طبیعی به عنوان دارایی اصلی روستاییان برای زندگی و معاش به شمار می‌آید و اغلب فعالیت‌های اقتصادی و معیشتی روستاییان به صورت مستقیم مرتبط با محیط و سرمایه‌های طبیعی است. بر این اساس سرمایه طبیعی به منابع طبیعی اشاره دارد که می‌تواند توسط مردم روستایی برای رسیدن به اهداف معیشتی آنها به کار گرفته شود؛ به عنوان مثال زمین، آب، مواد معدنی، آب و هوا، پوشش گیاهی، حیات وحش، غار و غیره اشاره دارد. غارها، منبع الهام گردشگران در ابعاد مختلف علمی، زیباشناسی، تفرج و فرهنگی می‌باشند که هر کدام طیف و سیعی از ارزش‌ها و زیبایی‌ها را در خود دارد (kim et al, 2008:301). نظام های گردشگری به مانند اکوسیستمی پویا و وابسته به سرمایه های طبیعی عمل می‌کنند (Higham, 2007:215) و در صورت تخریب این سرمایه های طبیعی، پویایی آن دچار اختلال می‌شود.

دوم، سرمایه‌های فرهنگی

سرمایه‌های فرهنگی پوشش متنوعی از فضاها، مختلف سرمایه است (Rosenlund, 2000:49). برای بسیاری از گردشگران تجربه کردن فرهنگ محلی، زبان، سنت‌ها، آداب و رسوم، سبک زندگی و محیط طبیعی، خواست و نیت اصلی سفر به شمار می‌آیند. مسلم است که جنبه‌هایی از فرهنگ، میراث معماری، فولکلور، تاریخ و آداب و رسوم را می‌توان به شکل سرمایه‌هایی برای جلب گردشگر و کسب منافع اقتصادی آن عرضه نمود؛ اما جوهری از فرهنگ هر جامعه‌ای، شامل هویت فرهنگی یا مکانی، از قبیل: یکپارچگی، ارزش‌ها، عقاید، تجربه‌های زندگی روزمره و آزادی‌های افراد محلی است. سرمایه فرهنگی شامل انباشت ارزش‌ها و نموده‌های فرهنگی و هنری ارزشمند، صلاحیت‌های تحصیلی و آموزش رسمی، و تمایلات و عادات دیرینی است که در فرایند «جامعه پذیری» و فرهنگ پذیری حاصل می‌شوند. در مواردی نیز، سرمایه فرهنگی را مجموعه نمادها، منش‌ها، شیوه‌های زبانی، مدارک آموزشی، ذوق و سلیقه‌ها و شیوه‌ها و نیز شیوه زبانی تعریف کرده‌اند.

سوم، سرمایه‌های انسانی OECD

سرمایه انسانی را به عنوان دانش، مهارت‌ها، توانایی‌ها و دیگر شخصیت‌ها که مرتبط با فعالیت اقتصادی هستند تعریف می‌کند (Kucharcikov, 2011:61). سرمایه‌ی انسانی به واسطه‌ی دانش و مهارت افراد بر تشخیص فرصت توسط آنها تأثیر می‌گذارد. (Bhagavatula et al, 2010:247). دسترسی به برخی

گونه‌های سرمایه‌انسانی، برای نمونه تحصیلات ابتدایی، در جوامع دموکراتیک از حقوق اساسی شهروندان تلقی می‌شود به همین دلیل سرمایه انسانی نقش مهمی در راهبرد ضد فقر ایفا می‌کند. سرمایه انسانی شامل تحصیلات، تجربه کاری، تناسب و بنیه جسمانی می‌شود. سرمایه‌انسانی، همانند سرمایه‌مادی، منافعی در بردارد که بلافاصله پس از ایجاد این سرمایه، در سرتاسر یک دوره زمانی معمولاً در طول زندگی کاری افراد گسترده می‌شود. تحصیلات از راه‌های گوناگون در رفاه بشری نقش دارد. تحصیلات با بهبود توانایی مردم برای کسب اطلاعات و بهره‌گیری از آن، بردرک آنها از محیط اقتصادی می‌افزاید، دید آنها را وسیع‌تر می‌کند و باعث بهبود انتخاب‌هایی می‌شود که آنها در مقام مصرف‌کننده، تولیدکننده و شهروند انجام می‌دهند. تحصیلات با افزایش بهره‌وری افراد و توان بالقوه آنها برای دستیابی به سطوح بالاتر زندگی، باعث تقویت دانایی افراد برای برآورد ساختن نیازهای خود و خانواده‌شان می‌شود. تحصیلات با ایجاد اعتماد به نفس بیشتر در افراد و توان‌تر کردن آنها برای خلق نوآوری، دامنه فرصت‌ها افراد برای پیشرفت فردی و اجتماعی را گسترش می‌دهد (Gaiha, 1993: 203). سرمایه انسانی کسب‌دانش، مهارت‌ها و دیگر رقابت‌هایی است که دارای ارزش اقتصادی است؛ به ویژه در کشورهایی که به لحاظ فنی توسعه یافته‌اند. از طریق سرمایه‌گذاری روی نیروی انسانی از طریق آموزش و تحصیلات، کشورها می‌توانند طیف گسترده‌ای از انتخاب‌های فنی موجود را برای شهروندان‌شان وسعت بخشند، بهداشت و درآمدهای اقتصادیشان را توسعه دهند و رفاه ملی و اقتصادی را گسترش دهند. براساس نظر شورای لیسبن ۸، نزدیک دو سوم از تمام ارزش اقتصادی در اقتصادهای صنعتی‌مدرن، از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم در مهارت‌ها سرمایه انسانی نیروی کار فعال، ایجاد شده است (William, et al, 2012: 46).

چهارم، سرمایه‌های فیزیکی

سرمایه فیزیکی به هر سرمایه غیرانسانی ساخته شده توسط انسان‌ها که در تولید به کار گرفته می‌شود، اشاره دارد (Matarasso, 2005: 32). به عبارت دیگر، سرمایه فیزیکی شامل زیرساخت‌ها از جمله پل‌ها، جاده‌ها، ساختمان و تجهیزات ساخته شده توسط انسان‌ها گفته می‌شود (Cavaye, 2000: 4).

پنجم، سرمایه‌های اجتماعی

تاکنون تعاریف بسیاری در مورد سرمایه اجتماعی ارائه شده است: سرمایه اجتماعی شامل نهادها، روابط، گرایش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهایی است که بر رفتار و تعاملات بین افراد حاکم است. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی آن دسته از شبکه‌ها و هنجارهایی است که مردم را قادر به عمل جمعی می‌کند (Goyal & Akhilish, 2007: 208). از این رو سرمایه اجتماعی را می‌توان به عنوان شبکه‌ای از روابط اجتماعی دانست (MukaILa et al, 2012: 229). که کنش جمعی را تسهیل می‌کند (Suzuki, 2010: 1368). سرمایه

اجتماعی در مناطق روستایی به عنوان منبع اساسی در مناطق روستایی محسوب می‌شود به این دلیل کنش‌های آن‌ها را تحت‌تأثیر قرار داده و کیفیت زندگی جوامع روستایی را هر نظر بهبود می‌بخشد (Tiepoh, reamer:2007: 427). امروزه راهبرد مشارکت به عنوان راهبرد غالب در توسعه روستایی مطرح است که یکی از مفاهیم اصلی سرمایه اجتماعی است و در آن تأکید بر احیا، بازسازی سیستم‌ها و سازمان‌های قدیمی توسعه و مدیریت روستایی است که روستاییان را به سوی یکپارچگی اجتماعی، هارمونی و مشارکت هدایت می‌کند (Jara Martinez, 2005:13).

مفاهیم مرتبط با ابعاد و عناصر سرمایه اجتماعی

اعتماد اجتماعی: واژه اعتماد به معنای اعتقاد به درستکاری، راستگویی یا کارایی کسی است و به نگرش مثبت فرد نسبت به سایر اعضای جامعه اطلاق می‌شود. اعتماد اجتماعی، حافظ نظم و یکپارچگی اجتماعی است و بدون وجود درجه‌ای از اعتماد میان کنشگران، بقا و دوام نظام اجتماعی در چارچوبی مطلوب و منسجم مقدور نیست. از این روانسجام و یکپارچگی جامعه و گروه‌های اجتماعی تا حد زیادی به میزان اعتمادی وابسته است که در میان کنشگران اجتماعی وجود دارد. اعتماد، یک سازه چندبعدی است که از نظر ریشه‌ای به روابط اجتماعی مرتبط است. روابطی که به خود فرد با دیگران و دیگرانی که هم صمیمی و هم غریبه هستند و نیز به رابطه فرد با افراد با نهادها و سازمان‌هایی مانند دولت و... ارتباط دارد (Flanagan, 2003:165).

انسجام اجتماعی: انسجام اجتماعی، دلالت بر توافق جمعی میان یک جامعه دارد. انسجام یا همبستگی اجتماعی معمولاً مفهومی رامی‌رساند که بر پایه آن در سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضا به یکدیگر وابسته‌اند و به طور متقابل نیازمند یکدیگر. انسجام اجتماعی همچنین نوعی احساس ارتباط، گرایش و تعامل با دیگران است. مشارکت اجتماعی: مشارکت را نوعی کنش ارتباطی نیز در نظر می‌گیرند که مبتنی بر فهم متقابل است (Ramella et al, 2000:275). «مشارکت به عمل شرکت کردن و سهمی شدن در چیزی» گفته می‌شود (Finger, 2002:100). چامبرز (۱۹۹۵)، مشارکت را ابزاری برای توانمندی مردم تعریف می‌کند که آنها را برای تصمیم‌گیری برای حل مشکلاتشان و انتخاب روش‌های غلبه بر مسائل محلی قادر می‌سازد (Muraleedharan, 2008:۳۵). اگر چه اصطلاح سرمایه روستایی در ادبیات تحقیق کشورهای توسعه یافته سابقه طولانی دارد، اما اصطلاح سرمایه نواحی روستایی تنها در چند سال اخیر وارد مباحث علمی شده است. به نظر می‌رسد که این اصطلاح اولین بار در انگلستان توسط آژانس نواحی روستایی به کار برده شد. سرمایه‌های روستایی شامل سرمایه‌ای طبیعی، فرهنگی و اجتماعی و انسان ساخت می‌باشد. گرود وال فایال ویژگی‌های نواحی روستایی از جمله حیات وحش، چشم‌اندازها، پوشش گیاهی، هوا و کیفیت هوا آثار فعالیت کشاورزی، جریان‌های آبی (رودخانه‌ها، چشمه‌ها، تالاب‌ها و

دریاچه‌ها)، آب و کیفیت آب، آداب و رسوم محلی خاص، زبان و لهجه، غذاها، هنرهای دستی، جشنواره‌ها، سنت‌ها و شیوه‌های زندگی را جزء سرمایه‌های روستایی می‌داند (Garrod & Fyall, 1998: 204). باتوجه به ابعاد توسعه گردشگری روستایی، در جهان و ایران مطالعات زیادی در این زمینه صورت گرفته است. اما در ایران در مورد سرمایه‌های گردشگری تحقیق آنچنانی صورت نگرفته و بیشتر تحقیقات مربوط به دیگر کشورهای جهان است. فلیشر و فلسناشتاین (Flisher and Felsenstein, 2000)، در پژوهش خود بر این باورند که گردشگری در مناطق روستایی می‌تواند منجر به توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شود. مک دونالد (Macdonald, 2003)، گردشگری را به عنوان یک ابزار توسعه، برای تعدادی از روستاها و نواحی منزوی می‌داند ملگرن (Mellgren, 2007)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیده که گردشگری منجر به تولید و فروش صنایع دستی و ایجاد فرصت‌های اشتغال برای ساکنان روستایی می‌گردد. گنزالز و میرابل (Gonzalez and Mirabell, 2009)، طی تحقیقی با عنوان مدیریت جشنواره‌های موسیقی با اهداف توسعه گردشگری در کاتالونیای اسپانیا، بیشتر نتایج اقتصادی و سبک مدیریتی این جشنواره‌ها را با استفاده از شاخص‌های همچون میزان درآمد، سود، اشتغال زایی در (هتلها، متل‌ها و رستوران‌ها)، تعداد گردشگران ورودی از روی بلیط‌های به فروش رفته، کیفیت مدیریت و... مورد مطالعه قرار داده‌اند. و در واقع سعی بر این داشته‌اند که از این جشنواره‌های موسیقی و رویدادهای فرهنگی در راستای توسعه گردشگری منطقه‌ای استفاده کنند. و آنها از جشنواره‌های موسیقی به عنوان منابع فوق‌العاده در ایجاد محصولات جدید گردشگری یاد کرده‌اند. و در نهایت تحقیقات نشان داد که با وجود مشکلاتی که بر سر راه است از جمله عدم استمرار و برگزاری منظم جشنواره‌ها به خاطر فقدان مدیریت حرفه‌ای و بازاریابی خوب، ولی می‌توان با رفع مشکلات از جشنواره‌ها و رویدادها به عنوان یک استراتژی برای افزایش اثرات مثبت اقتصادی، ارتقاء تصویر مقصد و بهبود محصولات گردشگری استفاده کرد. هریسون و همکاران (Harrison et al, 2007)، به توصیف و ارزیابی عملیات توریستی انجام شده در دهکده‌ای در نزدیکی رودخانه‌گراند در کاربین شمالی پرداخته‌است. طی این عملیات با تأکید بر حفاظت از منابع و حیات طبیعی رودخانه و ساخت و سازهای انجام شده از سال 2004 به بعد به جذب توریست فراوان و بالا بردن توان اقتصادی منطقه منجر شده‌است. دومینگز و همکاران (Domínguez et al, 2014)، آنها در پژوهش خود با مقایسه دو کشور اسپانیا و استرالیا پرداختند نتایج حاصل نشان می‌دهد که در استرالیا "کیفیت خدمات"، "برندهای تجاری"، و "زیرساخت‌های مناسب" از اهمیت زیادی برای جذب گردشگر برخوردار است ولی آب و هوا و ساختارهای محلی گردشگری مهم‌ترین موضوع در جذب گردشگر در اسپانیا هستند. رابینسون و همکاران (Robinson et al, 2002)، آنها در پژوهش خود دریافتند که وجود سرمایه اجتماعی در جامعه باعث بالا رفتن سطوح اعتماد بین افراد و گروه‌ها و افزایش مشارکت‌های فردی خواهد شد و در مطلوبیت فردی

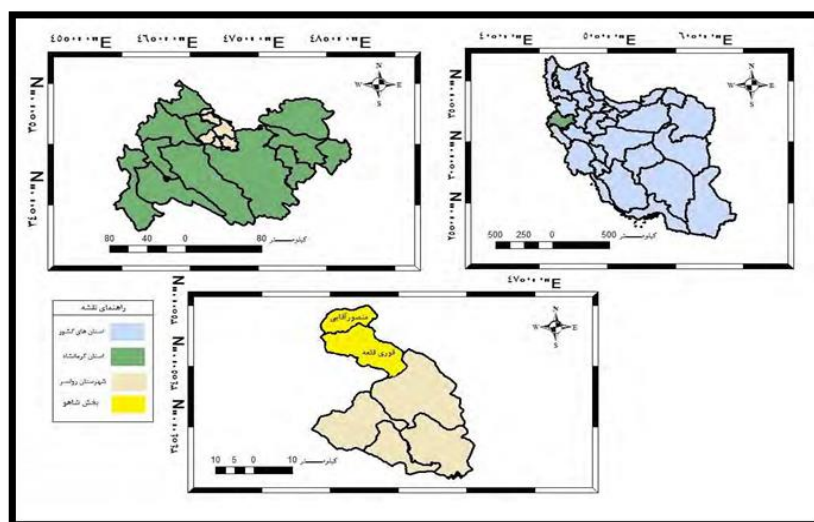
گروه‌های موجود تغییر ایجاد می‌کند. داوون و کلا دوس (Collados & Duane, 1999)، به بررسی رابطه میان سرمایه طبیعی و کیفیت زندگی پرداخته‌اند. آن‌ها نقش محیط زیست را در بهبود کیفیت زندگی به دو نقش مستقیم و غیر مستقیم تقسیم کرده‌اند و با تکیه بر این چارچوب مفهومی، با مقایسه مسیرهای مختلف ممکن برای توسعه، مسیرهای پایدار را شناسایی کرده‌اند. کیم و همکاران (Kim, et al. 2016)، در پژوهشی با عنوان «اثر سرمایه اجتماعی و نوع دوستی بر رفتار گردشگری سالمندان» به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در مقاصد گردشگری و تکرار پذیر بودن سفر سالمندان در یک مقصد پرداخته‌اند. نتایج حاکی است برقراری ارتباط با مردم محلی و نوع دوستی از عوامل مهمی است که باعث جذب بیشتر گردشگران سالمندان در مقاصد گردشگری می‌شود. کیم و همکاران (Kim et al, 2014)، در مطالعه‌ای موانع مشارکت جامعه محلی در برنامه ریزی و توسعه گردشگری جامعه محور را در کشورهای در حال توسعه، بر تمرکز بر دهکده‌ای در لائوس مرور بررسی قرار داد. موانع اصلی مشارکت جامعه محلی که در این پژوهش شناخته شد شامل: سطح تحصیلات پایین و فقدان دانش درباره گردشگری، شرایط زندگی فقیرانه و فقدان حمایت مالی، مشغله‌های روزانه و فقدان زمان کافی برای مشارکت در گردشگری، ادراکات جامعه محلی از گردشگری به عنوان کسب و کاری فصلی با درآمد پایین و اختلافات قدرت، نهادهای باز دارنده و بی اعتمادی محلی به مقامات است.

۳) روش تحقیق

در پژوهش حاضر از تکنیک دلفی برای شناسایی سرمایه‌های روستایی استفاده شده است. این پژوهش با هدف شناسایی سرمایه‌های روستایی و زمینه گسترش گردشگری و فراهم آوردن بستری مناسب برای استفاده بهینه از سرمایه‌های گردشگری روستایی بخش شاهو و ارائه راهبردی مناسب با روش شناسی توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در این تحقیق از سه گروه پرسشگری شده که شامل تمام ۸ دهیار ۲ شورا که همیشه در جلسات اداره میراث فرهنگی و گردشگری شرکت نموده، و ۱۰ نفر از کارکنان گردشگری بخش شاهو ۱۰ نفر از اساتید دانشگاه که در مورد گردشگری تسلط کامل دارند، استفاده گردید. بخش شاهو شامل دو دهستان منصور آقایی و قوری قلعه با جمعیت ۳۳۶۴ نفر می‌باشد که در این پژوهش جمعیت بالای ۱۵ سال در نظر گرفته شده و بر اساس فرمول کوکران ۲۸۰ نفر از جامعه محلی نیز انتخاب شدند در ابتدا معیارها که شامل: سرمایه‌های طبیعی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و فرهنگی و زیرمعیارهای به ترتیب، آب و هوا، غار قوری قلعه، و کاوات، پوشش گیاهی (جنگل و مرتع)، کوه شاهو، رودخانه‌ها و چشمه‌ها، درصد باسوادی در سطح روستا، توانایی کارکردن و ارائه خدمات به گردشگران، مهارت‌های شغلی در زمینه کشاورزی، باغداری و دامداری، اعتماد مردم به یکدیگر و مدیران روستا در

زمینه گردشگری، احترام و اعتماد به گردشگران، مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری و صیانت از سرمایه‌های روستا، سطح پایین دعوا و نزاع با گردشگران، وجود راه‌های ارتباطی و جاده مناسب برای دیدن سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی، مسکن برای اجاره گردشگران، صنایع دستی، آداب و رسوم، موسیقی محلی، رقص محلی، غذا‌های محلی و جشنواره‌ها مؤثر در توسعه گردشگری از طریق مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و با توجه به نظرات مختلف اساتید دانشگاهی در زمینه شناسایی سرمایه‌های روستایی و بررسی تجارب جهان و ایران استخراج شد، سپس معیارها و زیرمعیارهای به‌دست‌آمده، و در مرحله دوم برای تعیین اولویت‌بندی و امتیازدهی سرمایه‌های روستای از طیف پنج قسمتی لیکرات (بسیار کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، بسیار زیاد=۵) طراحی شده بود، استفاده شد. روایی پرسشنامه بر اساس نظرات ۱۰ نفر از اساتید دانشگاه مورد تأیید قرار گرفت و براساس فرمول الفای کرونباخ سرمایه طبیعی برابر با ۰/۸۵۱، سرمایه‌های فرهنگی برابر با ۰/۷۹۲، سرمایه‌های انسانی برابر با ۰/۷۵۶، سرمایه‌های اجتماعی برابر با ۰/۷۶۱، سرمایه‌های فیزیکی برابر با ۰/۷۴۰، محاسبه شد.

شهرستان روانسر با طول جغرافیایی ۴۶ درجه و ۴۰ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۴ درجه و ۴۳ دقیقه و ارتفاع متوسط ۱۳۶۰ متر از سطح دریا واقع شده است. این شهرستان با مساحت ۱۰۴۰ کیلومتر مربع دارای دو بخش مرکزی و شاهو، که بخش شاهو از دو دهستان به نام‌های قوری قلعه و منصورآقایی، تشکیل شده است. بخش شاهو شهرستان روانسر که با طول جغرافیایی ۴۶ درجه و ۲۹ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۱۴ دقیقه و با ارتفاع ۱۵۶۲ متر از سطح دریا واقع شده است و دارای سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی فراوانی است و غار قوری قلعه که بزرگترین غار آبی آسیا و طولانی‌ترین غار آبی ایران است در بخش شاهو واقع شده است. نقشه شماره ۱ موقعیت منطقه مورد مطالعه در استان و شهرستان و بخش را نشام می‌دهد.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده بخش شاهو

۴) یافته‌های تحقیق

در این پژوهش با توجه به در نظر گرفتن طرح تحقیق، مبانی نظری تحقیق، ویژگی‌های جغرافیایی و سرمایه‌های گردشگری، مطالعات میدانی و موضوع توسعه گردشگری و سرمایه‌های روستایی در بخش شاهو بررسی شد. و مهمترین سرمایه‌های گردشگری که به تواند باعث توسعه صنعت گردشگری شود با استفاده از منابع خارجی و نظریات ۱۰ نفر از اساتید دانشگاه شناسایی شد هدف این مرحله شناسایی و سنجش سرمایه‌های روستایی و نظریات ۱۰ نفر از اساتید دانشگاه با روش دلفی جهت دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی مد نظر می‌باشند که سرمایه طبیعی از ۸ گویه استخراج شده از منابع خارجی توسط اساتید به ۵ گویه (آب و هوا، غار قوری قلعه، غار کاوات، پوشش گیاهی (جنگل و مرتع)، کوه شاهو، جریان‌های آبی: رودخانه‌ها و چشمه‌ها) سرمایه‌های انسانی از ۶ گویه به ۳ گویه (درصد باسوادی در سطح روستا، توانایی کارکردن و ارائه خدمات به گردشگران، ارت‌های شغلی در زمینه کشاورزی، باغداری و دامداری) سرمایه‌های اجتماعی از ۷ گویه به ۴ گویه (اعتماد مردم به یکدیگر و مدیران روستا در زمینه گردشگری، احترام و اعتماد به گردشگران، مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری و صیانت از سرمایه‌های روستا، سطح پایین دعوا و نزاع با گردشگران) سرمایه‌های فیزیکی از ۴ گویه به ۲ گویه (وجود راه‌های ارتباطی و جاده مناسب برای دیدن سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی، مسکن برای اجاره گردشگران) سرمایه‌های فرهنگی از ۵ گویه به ۳ گویه (صنایع دستی، آداب و رسوم، موسیقی محلی، رقص محلی، غذا‌های محلی و جشنواره‌ها) تحلیل یافت و در مرحله دوم اولویت بندی و امتیازدهی سرمایه با استفاده از نظرات شوراها دهیارها و مسئولین و اساتید دانشگاه است.

جدول ۱. شناسایی شاخص‌های سرمایه‌های روستایی منطقه مورد مطالعه

نوع سرمایه	مولفه‌ها
سرمایه طبیعی	آب و هوا
	غار قوری قلعه، غار کاوات
	پوشش گیاهی (جنگل و مرتع)
	کوه شاهو
	جریان‌های آبی: رودخانه‌ها و چشمه‌ها
	درصد باسوادی در سطح روستا
سرمایه‌های انسانی	توانایی کارکردن و ارائه خدمات به گردشگران
	مهارت‌های شغلی در زمینه کشاورزی، باغداری و دامداری
	اعتماد مردم به یکدیگر و مدیران روستا در زمینه گردشگری
سرمایه‌های اجتماعی	احترام و اعتماد به گردشگران
	مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری و صیانت از سرمایه‌های روستا،
	سطح پایین دعوا و نزاع با گردشگران
	وجود راه‌های ارتباطی و جاده مناسب برای دیدن سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی
سرمایه‌های فیزیکی	مسکن برای اجاره گردشگران
	صنایع دستی
سرمایه‌های فرهنگی	صنایع دستی

نوع سرمایه	مولفه ها
	آداب و رسوم، موسیقی محلی، رقص محلی
	غذا های محلی و جشنواره ها

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷

جدول شماره (۲): اولیت بندی و امتیاز دهی سرمایه های طبیعی توسط جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه

میانگین						مولفه ها	
رتبه	اساتید دانشگاه	رتبه	مسئولین	رتبه	جامعه محلی		
	میانگین		میانگین		میانگین		
۱	۴/۷	۱	۴/۶۵	۱	۴/۸۵	آب و هوا	سرمایه طبیعی
۲	۴/۴	۲	۴/۶	۲	۴/۶۷	غار قوری قلعه غار کاوات	
۳	۴/۱	۳	۴/۳۵	۳	۴/۴۷	پوشش گیاهی (جنگل و مرتع)	
۴	۳/۹	۴	۴/۰۵	۴	۴/۴۱	جریان های آبی: رودخانه ها و چشمه ها	
۵	۳/۴	۵	۳/۹	۵	۴/۰۸	کوه شاهو	

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷

سرمایه های طبیعی به عنوان رکن اصلی جریان گردشگری در تبلور فضایی برای جذب گردشگر در منطقه نقش مهمی ایفا می نمایند در این میان سرمایه های طبیعی، آب و هوا و شرایط اقلیمی از مهمترین عامل تأثیر گذار بر شرایط زیست همه موجودات زنده اعم از انسان، جانور و گیاه است. هدف اصلی مطالعات اقلیم و هواشناسی در پروژه های گردشگری، دستیابی به پارامترهای مربوط به آسایش اقلیمی است. براساس تحلیل پرسشنامه سرمایه های طبیعی با مجموع ۲۲ / ۴۸ و آب و هوا با میانگین ۴/۸۵ بیشترین امتیاز را کسب کرده است. سرویس های هواشناسی اروپایی برای تعیین اقلیم آسایش از دو شاخص شناخته شده HUMIDEX و THOME استفاده می کنند در جدول شماره ۳ تغییرات دمای هوا از ۲۲ تا ۴۲ درجه سانتیگراد و رطوبت نسبی ۲۵ تا ۱۰۰ درصد نشان داده شده است. در جدول شماره ۴ مقادیر محاسبه شده این شاخص برای محدوده مطالعاتی بخش شاهو در ماه های مختلف سال و در ساعات متفاوت روز آورده شده است لازم به یاد آوری است که برای انجام این محاسبات از اطلاعات دمایی و رطوبت نسبی ایستگاه سینوپتیک روانسر از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۹۶ در ساعات مختلف دیده بانی استفاده شده است. بررسی های انجام شده نشانگر آن است که براساس روش HUMIDEX در کلیه ایام سال شرایط آسایش در منطقه مورد مطالعه بر قرار است.

جدول شماره ۳. روش تعیین اقلیم آسایش HUMIDEX

		رطوبت نسبی (درصد)															
		۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰	۸۵	۹۰	۹۵	۱۰۰
دما (درجه سانتیگراد)	۴۲	۴۸	۵۰	۵۲	۵۵	۵۷	۵۹	۶۲	۶۴	۶۶	۶۸	۷۱	۷۳	۷۵	۷۷	۸۰	۸۲
	۴۱	۴۶	۴۸	۵۱	۵۳	۵۵	۵۷	۵۹	۶۱	۶۴	۶۶	۶۸	۷۰	۷۲	۷۴	۷۶	۷۹
	۴۰	۴۵	۴۷	۴۹	۵۱	۵۳	۵۵	۵۷	۵۹	۶۱	۶۳	۶۵	۶۷	۶۹	۷۱	۷۳	۷۵
	۳۹	۴۳	۴۵	۴۷	۴۹	۵۱	۵۳	۵۵	۵۷	۵۹	۶۱	۶۳	۶۵	۶۶	۶۸	۷۰	۴۲
	۳۸	۴۲	۴۴	۴۵	۴۷	۴۹	۵۱	۵۳	۵۵	۵۶	۵۸	۶۰	۶۲	۶۴	۶۶	۶۷	۶۹
	۳۷	۴۰	۴۲	۴۴	۴۵	۴۷	۴۹	۵۱	۵۲	۵۴	۵۶	۵۸	۵۹	۶۱	۶۳	۶۵	۶۶
	۳۶	۳۹	40	42	44	45	47	49	50	52	54	55	۵۷	۵۹	۶۰	۶۲	۶۳
	۳۵	۳۷	39	40	42	44	45	47	48	50	51	53	۵۴	۵۶	۵۸	۵۹	۶۱
	۳۴	۳۶	37	39	40	42	43	45	46	48	49	51	۵۲	۵۴	۵۵	۵۷	۵۸
	۳۳	۳۴	36	37	39	40	41	43	44	46	47	46	۵۰	۵۱	۵۳	۵۴	۵۵
	۳۲	۳۳	34	36	37	38	40	41	42	44	45	46	۴۸	۴۹	۵۰	۵۲	۵۳
	۳۱	۳۲	33	34	35	37	38	39	40	42	43	44	۴۵	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰
	۳۰	۳۰	32	33	34	35	36	37	39	40	41	42	۴۳	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸
	۲۹	۲۹	30	31	32	33	35	36	37	38	39	40	۴۱	۴۲	۴۳	۴۵	۴۶
	۲۸	۲۸	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳
	۲۷	۲۷	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱
	۲۶	۲۶	26	27	28	29	30	31	32	33	34	34	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹
	۲۵	۲۵	25	26	27	27	28	29	30	31	32	33	۳۴	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷
	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۳	۳۴	۳۵
	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۴	۲۵	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۲	۳۳
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۵	۲۶	۲۷	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۰	۳۱	

منبع: یافته‌های پژوهش ۱۳۹۷

جدول شماره ۴. وضعیت آسایش اقلیمی در محدوده مطالعاتی بخش شاهو به روش HUMIDEX

جدول وضعیت آسایش اقلیمی در محدوده بخش شاهو با استفاده از روش HUMIDEX											
اسفند	بهمن	دی	آذر	آبان	مهر	شهریور	مرداد	تیر	خرداد	اردیبهشت	فروردین
											صبح
											ظهر
											عصر
			حالت آسایش								
			کمتر از ۵۰ درصد مردم احساس عدم آسایش دارند								
			بیشتر از ۵۰ درصد مردم احساس عدم آسایش دارند								
			اکثریت مردم احساس عدم آسایش و شرایط جسمی نامناسب دارند								
			تمام مردم احساس عدم آسایش بسیار شدید دارند.								

			شرایط اضطراری سلامتی مردم به واسطه احساس بسیار شدید عدم آسایش که حتی خطر مرگ وجود دارد			
--	--	--	--	--	--	--

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷.

شاخص ناراحتی تام (THOMS DISCOMFORIINDEX)

این شاخص که کاربرد گسترده‌ای در سایر کشورهای جهان دارد به عنوان یکی از شاخص‌های مورد استفاده سازمان هواشناسی در صنعت گردشگری مورد استناد و استفاده است. طبیعتاً روابط ریاضی مورد استفاده این شاخص نتایج را بدست می‌دهند که در واقع میانگین‌های تئوریک شاخص‌های ناراحتی هستند. جدول شماره ۵ برای محاسبه شاخص ناراحتی تام بکار می‌رود. براساس نتایج حاصل از روش تام، بخش شاهو تنها در اوقات ظهر مرداد ماه، کمتر از ۵۰ درصد مردم احساس عدم آسایش دارند. در بقیه ایام سال، شرایط آسایش در منطقه مورد مطالعه برای گردشگری فراهم است.

جدول شماره ۵. شاخص روش THOME

		رطوبت نسبی (درصد)															
		25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	75	80	85	90	95	100
دما (درجه سانتیگراد)	42	32	32	33	33	34	34	35	35	36	36	37	37	37	38	38	38
	41	31	32	32	33	33	34	34	35	35	35	36	36	37	37	37	37
	40	30	31	31	32	32	33	33	34	34	35	35	35	36	36	36	37
	39	30	30	31	31	32	32	33	33	34	34	34	35	35	35	36	36
	38	29	30	30	31	31	31	32	32	33	33	34	34	34	35	35	35
	37	28	29	29	30	30	31	31	32	32	32	33	33	33	34	34	34
	36	28	28	29	29	30	30	30	31	31	32	32	32	33	33	33	34
	35	27	27	28	28	29	29	30	30	30	31	31	32	32	32	33	33
	34	26	27	27	28	28	29	29	29	30	30	30	31	31	31	32	32
	33	26	26	27	27	27	28	28	29	29	29	30	30	30	31	31	31
	32	25	25	26	26	27	27	27	28	28	29	29	29	30	30	30	30
	31	24	25	25	26	26	26	27	27	27	28	28	28	29	29	29	30
	30	24	24	24	25	25	26	26	26	27	27	27	28	28	28	29	29
	29	23	23	24	24	25	25	25	26	26	26	27	27	27	27	28	28
	28	22	23	23	23	24	24	25	25	25	25	26	26	26	27	27	27
	27	22	22	22	23	23	23	24	24	24	25	25	25	26	26	26	26
	26	21	21	22	22	23	23	23	23	24	24	24	25	25	25	25	26
	25	20	21	21	21	22	22	22	23	23	23	23	24	24	24	25	25
	24	20	20	20	21	21	21	22	22	22	22	23	23	23	24	24	24
	23	19	19	20	20	20	21	21	21	21	22	22	22	22	23	23	23
	22	18	19	19	19	19	20	20	20	21	21	21	21	22	22	22	22

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷.

جدول شماره ۶. وضعیت آسایش اقلیمی در محدوده بخش شاهو با استفاده از روش THOME

جدول وضعیت آسایش اقلیمی در محدوده بخش شاهو با استفاده از روش تام												
	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
صبح												
ظهر												
عصر												
				حالت آسایش								
				کمتر از ۵۰ درصد مردم احساس عدم آسایش دارند								
				بیشتر از ۵۰ درصد مردم احساس عدم آسایش دارند								
				اکثریت مردم احساس عدم آسایش و شرایط جسمی نامناسب دارند								
				تمام مردم احساس عدم آسایش بسیار شدید دارند.								
				شرایط اضطراری سلامتی مردم به واسطه احساس بسیارشدید عدم آسایش که حتی خطر مرگ وجود دارد								

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷

غار قوری قلعه: غارها، منبع الهام گردشگران در ابعاد مختلف علمی، زیباشناسی، تفرج و فرهنگی می باشند که هر کدام طیف وسیعی از ارزش ها و زیبایی ها را در خود دارد (Kim, et al, ۲۰۱۳: ۳۰۱)

۲۰۰۸ غارها حفره ها یا فضاهای خالی هستند که در کوه ها به طور طبیعی پدید می آیند. اغلب غارها در کوه هایی که سازند آهکی و دولومیتی دارند به وجود می آیند و بیشتر متعلق به دوران دوم زمین شناسی هستند. برخی از غارها هم چنان جاذبه های طبیعی و شگفت انگیزی پدید می آورند که می توان از آنها به عنوان یک سرمایه طبیعی ارزشمند بهره برد. غار هم از جنبه طبیعی و محافظت از انسان در مقابل حوادث و بلایای طبیعی، و هم از جنبه روحانی و معنوی جایگاه مهم و غیرقابل انکاری در تاریخ بشریت دارد. البته غار را می توان از منظر دیگری هم نگاه کرد و آن دیدگاه زیبایی شناسی و سرمایه طبیعی گردشگری است. کشور ما یکی از غنی ترین کشورها در زمینه سرمایه طبیعی گردشگری است و از نظر غار هم که یکی از اعجاب انگیز ترین پدیده های طبیعی زمین شناسی به شمار می رود. غار قوری قلعه در دامنه کوه شاهو و در یکی از کوهستانی ترین مناطق ایران واقع شده است. دره ای که غار قوری قلعه در آن قرار دارد از زیباترین دره های استان کرمانشاه است که از ویژگی های جنگلی خاص و چشمه سارهای بی شمار با چشم اندازهای حیرت انگیز و جذاب برخوردار است. این غارها به همراه جنگل های زیبای بلوط اطراف آن دارای پتانسیلی بی نظیر در جذب توریست های داخلی و خارجی است به همین دلیل قوری قلعه به عنوان یکی از هفت اثر طبیعی ملی ایران به ثبت رسیده است این غار که هم اکنون به عنوان یکی

از مطرح ترین سرمایه های گردشگری استان کرمانشاه و غرب کشور محسوب می شود، غار کاوات نیز یکی از بزرگترین غارهای آبی ایران است و براساس تحلیل پرسشنامه غار قوری قلعه و کاوات بعد از آب وهو ا براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی به ترتیب با میانگین ۴/۶۷، ۴/۶۰، ۴/۴۰، مهمترین سرمایه طبیعی بخش شاهو است.

پوشش گیاهی: تنوع گیاهی نقش مهمی در صنعت گردشگری دارد (Nepal and Nepal, ۲۰۱۲:۲۶). پوشش گیاهی شامل مراتع، جنگل ها، بیشه زارها، باغ ها و نواحی سرسبز که جایی مناسب برای گذراندن اوقات فراغت محسوب می شود. هوای پاک و سالم یکی از انگیزه های گردشگران جهت سفر به این مناطق می باشد. مساحت جنگل های بخش شاهو ۱۹ هزار هکتار است. مساحت مراتع شهرستان روانسر ۵۳۰۰۰ هکتار می باشد که ۲۰۱۳۰ هکتار آن در محدوده بخش شاهو قرار دارد که ۳۸ درصد مراتع شهرستان را شامل می شود شرایط حاکم بر بخش شاهو از قبیل بارش، دما، ارتفاع، جنس خاک و جهت کوه ها باعث شده است که پوشش گیاهی به صورت جنگل انبوه و تنگ وجود داشته باشد. و سالیانه هزاران نفر از سراسر ایران و کشور عراق برای دیدن این منطقه می آیند. پوشش گیاهی براساس تحلیل پرسشنامه ها سومین سرمایه طبیعی براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی به ترتیب ۴/۴۷، ۴/۳۵، ۴/۱، منطقه مورد مطالعه است.

چشمه ها: گردشگران همواره با علاقه وافر به دنبال بهره برداری و استفاده از جاذبه های چشمه های آبگرم و معدنی در سراسر مناطق جهان بوده اند (Smith; Alvarez and Chanda: 2011:278). چشمه ها که مظهر سفره های تحت الارضی است. دارای ارزش چشم اندازی، استراحتگاهی و تجدید قوا یا درمانی است. بسیاری از چشمه های مناطق کوهستانی، متداول ترین محل تأمین آب و استراحت گردشگران محسوب می شود. در بخش شاهو به چشمه های بزرگ که به صورت آبگیر یا استخرهایی ایجاد می شود، سراب می گویند چشمه های آب معدنی بخش شاهو یکی از موهبت های و پدیده های طبیعی هستند که گردشگران و مردم به منظور استراحت و بیماری از چشمه های آب معدنی استفاده می کنند. چشمه های آب معدنی به عنوان یک تفرجگاه گردشگری درمانی و تمدد اعصاب از اهمیت ویژه ای برخوردار است این چشمه های در بخش شاهو یکی از سرمایه های طبیعی می باشد که هزاران نفر را از سراسر کشور به این منطقه می کشاند اما امروزه جامعه محلی هنوز نتوانسته اند از این سرمایه طبیعی بهره برداری مادی نمایند. مهمترین چشمه این منطقه چشمه کاوات و چشمه های اطراف آن و چشمه غار قوری قلعه است که قسمتی از آن برای آب شرب روستاهای اطراف و قسمتی هم برای آبیاری باغات و استفاده گردشگران است. آب های معدنی یکی از عوامل توسعه گردشگری در هر ناحیه محسوب می شود، که اکثر این چشمه ها در دامنه های کوه شاهو واقع شده است.

رودخانه‌ها: وضعیت ناهمواری، پستی و بلندی و کوهستان‌های مرتفع در کنار مناسب بودن رژیم‌های بارش، به ویژه بارش‌های زمستانه که ذخایر مناسبی برای تداوم جریان‌های سطح الارضی فراهم می‌آورد سبب جریان یافتن رودهای دائمی یا فصلی می‌شود. هنگامی که رودخانه دائمی در منطقه‌ای جریان دارد، اغلب تأثیر مطلوبی در سیمای فیزیکی محیط خواهد داشت، و خود به واسطه امکانات بالقوه برای فعالیت‌های گردشگری مطلوب تبدیل می‌شود. رودخانه لیلی در فصول مختلف مملو از گردشگرانی است که جهت استفاده از فضای زیبای طبیعت در کنار آب‌ها به سیر و سیاحت می‌پردازند. براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی جریان‌های آبی به ترتیب بامیانگین ۴/۴۱، ۴/۰۵، ۳/۹۰، رتبه چهارم را در بین سرمایه‌های طبیعی کسب کرده است.

کوه و کوهستان: امروزه تقاضا برای مسافرت، پیاده روی، کوهنوردی، صخره نوردی، دوچرخه سواری کوهستان، دیدار از حیات وحش و سایر اشکال مرتبط با فعالیت‌های گردشگری کوهستان منجر به گسترش سریع بازار گردشگری کوهستان در قبال تفریح و مخاطرات موجود شده است (Kruk and Banskota, 2007: 32). کوهستان، رشته کوه‌ها، تکیله‌ها، ارتفاعات، یخچال‌ها، قله مرتفع و دامنه‌ها چه به همراه پوشش گیاهی و چه با ساخت سنگی و صخره‌ای و پرتگاه‌ها و آبشارها و چشمه‌سارها همواره از سرمایه‌های مهم طبیعی محسوب می‌شوند که به عنوان تفرجگاه مورد استقبال عموم قرار می‌گیرند، به ویژه در مناطقی که کوهستان‌ها چهره غالب منطقه را تشکیل می‌دهد و یا بیشترین تأثیر را بر منظر محیط دارد. ارتفاعات شاهو در هنگام زمستان که پوشیده از برف است، حوزه‌های ورزش زمستانی را تشکیل می‌دهند. در فصل تابستان دامنه‌ها این ارتفاعات با آب و هوای معتدل، چشم‌اندازهای طبیعی زیبا، آبشارها، چشمه‌سارها و غارهای طبیعی به نواحی جذاب تبدیل می‌شوند. دامنه‌های شاهو از نواحی عمده جذب مسافر در فصل فصول مختلف مکان مناسب برای گردشگران است. براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی کو شاهو به ترتیب بامیانگین ۴/۰۸، ۳/۹۰، ۳/۴۰، رتبه پنجم را در بین سرمایه‌های طبیعی کسب کرده است.

جدول شماره ۷. اولیت بندی و امتیاز دهی سرمایه فرهنگی توسط جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه

سرمایه‌ها	مؤلفه‌ها	میانگین				
		جامعه محلی	رتبه	مسئولین	رتبه	اساتید دانشگاه
		میانگین		میانگین		میانگین
سرمایه فرهنگی	صنایع دستی	۳/۸۲	۱	۴/۳۵	۱	۴/۴
	آداب و رسوم، موسیقی محلی، رقص محلی	۳/۵۵	۲	۴/۲۵	۲	۴
	غذا های محلی و جشنواره ها	۳/۵۲	۳	۴/۱۵	۳	۳/۷

منبع: یافته‌های پژوهش ۱۳۹۷

جلوهای تاریخی، قومی و فرهنگی جوامع انسانی نیز از سرمایه های گردشگری محسوب می‌شود، که در کنار سرمایه‌های طبیعی می‌تواند فعالیت‌های گردشگری در اوقات فراغت را تکمیل کند. این دسته از سرمایه‌های گردشگری شامل آداب و رسوم فرهنگی و سنن مردم روستایی شامل سوگواری‌ها، شیوه شاد باش و مراسم عروسی، موسیقی و حرکات موزون دسته جمعی در کنار طبخ انواع غذا و صنایع دستی و لباس محلی را می‌توان در ردیف جلوهای زندگی انسانی برشمرد، که دارای ارزش گردشگری است. بخش شاهو به علت تنوع صنایع دستی و طبخ انواع غذاهای محلی می‌توان گردشگران زیادی را به منطقه جذب کند براساس تحلیل پرسشنامه ها سرمایه فرهنگی بعداز سرمایه های طبیعی منطقه مورد مطالعه در رتبه دوم قرار می گیرد. سرمایه فرهنگی ازجمله صنایع دستی براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی به ترتیب با میانگین ۴/۴، ۴/۳، ۵۳/۸۲ و اداب و رسوم با میانگین ۳/۵۵، ۴/۲۵، ۴ و غذاها و جشنواره ها با میانگین ۳/۵۲، ۴/۱۵، ۳/۷ بالاترین امتیاز سرمایه ای فرهنگی منطقه مورد مطالعه را کسب کرده اند.

جدول ۸. اولیت بندی و امتیاز دهی سرمایه های اجتماعی توسط جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه

ردیف	موضوع	میانگین					
		جامعه محلی	رتبه	مسئولین	رتبه	اساتید دانشگاه	رتبه
		میانگین		میانگین		میانگین	
۱. اولویت بندی	اعتماد مردم به یکدیگر و مدیران روستا در زمینه گردشگری	۳/۱۷	۱	۳/۵۵	۱	۲/۹	۱
	احترام و اعتماد به گردشگران	۳/۰۷	۲	۳/۴	۲	۲/۸	۲
	مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری و صیانت از سرمایه‌های روستا،	۲/۸۹	۳	۳/۲۵	۳	۲/۶	۳
	سطح پایین دعوا و نزاع با گردشگران	۰/۶۴	۴	۱/۲	۴	۱/۵	۴

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷

سرمایه های اجتماعی ازجمله اعتماد مردم به یکدیگر و مدیران روستا در زمینه گردشگری براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی به ترتیب با میانگین ۳/۱۷، ۳/۵۵، ۲/۹، و احترام و اعتماد به گردشگران با میانگین ۳/۰۷، ۳/۴، ۲/۸ و مشارکت در طرح‌ها و برنامه های توسعه گردشگری و صیانت از سرمایه‌های روستا با میانگین ۲/۸۹، ۳/۲۵، ۲/۶ و سطح پایین دعوا و نزاع با گردشگران با میانگین ۰/۶۴، ۱/۲، ۱/۵، امتیاز سرمایه های اجتماعی را کسب نموده اند.

جدول ۹. اولیت بندی و امتیاز دهی سرمایه های فیزیکی توسط جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه

میانگین						مولفه ها	سرمایه ها
رتبه	اساتید دانشگاه	رتبه	مسئولین	رتبه	جامعه محلی		
	میانگین		میانگین		میانگین		
۱	۳/۵	۱	۴/۰۵	۱	۳/۴۶	وجود راه‌های ارتباطی و جادۀ مناسب برای دیدن سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی	سرمایه فیزیکی
۲	۱/۳	۲	۱/۱	۲	۰/۳۹	مسکن برای اجاره گردشگران	

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷

سرمایه فیزیکی از جمله وجود راه‌های ارتباطی و جادۀ مناسب براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی به ترتیب با میانگین ۳/۴۶، ۴/۰۵، ۳/۵، و مسکن برای اجاره گردشگران با میانگین ۱/۳، ۱/۱، ۰/۳۹، بیشترین و کمترین سرمایه اجتماعی در ارتباط با گردشگری راکسب نموده اند.

جدول ۱۰. اولیت بندی و امتیاز دهی سرمایه انسانی توسط جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه

میانگین						مولفه ها	سرمایه ها
اساتید دانشگاه		مسئولین		جامعه محلی			
رتبه	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه	میانگین		
۱	۳/۴	۱	۳/۹۵	۱	۳/۴۶	توانایی کارکردن و ارائه خدمات به گردشگران	سرمایه انسانی
۲	۳/۲	۲	۳/۸۵	۲	۳/۳۹	مهارت‌های شغلی در زمینه کشاورزی، باغداری و دامداری	
۳	۲/۹	۳	۳/۷	۳	۳/۲۱	درصد باسوادی در سطح روستا	

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۷

سرمایه انسانی از جمله توانایی کارکردن و ارائه خدمات به گردشگران براساس نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاهی به ترتیب با میانگین ۳/۴۶، ۳/۹۵، ۳/۴ و مهارت‌های شغلی در زمینه کشاورزی، باغداری و دامداری با میانگین ۳/۳۹، ۳/۸۵، ۳/۲ و درصد باسوادی در سطح روستا با میانگین ۳/۲۱، ۳/۷، ۲/۹ امتیاز سرمایه های انسانی را کسب نموده اند.

۵) نتیجه‌گیری

عمده‌ترین مساله در این پژوهش شناخت علمی سرمایه‌های روستایی با استفاده از تجربیات جهانی و برنامه‌ریزی کاربردی برای کسب‌درآمد روستایان از این سرمایه‌ها است. تعیین وضعیت و رتبه‌بندی و امتیازدهی سرمایه‌های روستایی مورد مطالعه از نظر جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه نشان می‌دهد که در بخش شاهو، وضعیت سرمایه‌های روستایی مناسب است و این موضوع خود باعث جذب گردشگران بیشتر به آن شده است. هر چند که منطقه مورد مطالعه از نظر سرمایه طبیعی و فرهنگی وضعیت مناسبی دارد اما آنچنان که باید و شاید گردشگری در این روستا نتوانسته است موجب ارتقاء سطح کیفیت زندگی روستایان گردد چنانچه بررسی‌های حاصل از مصاحبه نشان می‌دهد که مردم این روستاها از ورود گردشگران به این روستا ابراز رضایت کرده و ورود گردشگران را به عنوان عاملی مهم اقتصادی و تبادل فرهنگ می‌دانند. همچنین بر اساس نتایج پژوهش مجموع سرمایه‌های طبیعی با استفاده از نظرات جامعه محلی، مسئولین و اساتید دانشگاه به ترتیب امتیاز ۲۲/۴۸، ۲۱/۵۵، ۲۰/۵۰، سرمایه‌های فرهنگی ۱۰/۸۹، ۱۲/۷۵، ۱۲/۱۰، سرمایه‌های انسانی ۱۰/۰۶، ۱۱/۵۰، ۹/۵۰، سرمایه‌های اجتماعی ۹/۷۷، ۱۱/۴۰، ۹/۸۰، سرمایه‌های فیزیکی ۳/۸۵، ۵/۰۶، ۴/۸۰، راکسب کرده اند. قابل ذکر است، نتایج به دست آمده از این پژوهش، تا حد زیادی با ادبیات تحقیق و پژوهش‌های انجام شده جهانی همخوانی دارد. در بیشتر گفت‌وگوها و نظریات مطرح شده سرمایه‌های روستایی از جمله سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی به عنوان عامل اصلی توسعه گردشگری مطرح می‌شود و بقیه سرمایه‌ها در مراحل بعدی قرار می‌گیرند. به طوری که (Khalfan, 2002:1) محیط‌های روستایی، به واسطه قرارگیری در موقعیت‌های جغرافیایی ویژه در عرصه قلمرو سرزمینی، بیشترین ارتباط را با محیط و سرمایه‌های طبیعی دارند. و سرمایه‌های طبیعی به عنوان دارایی اصلی روستایان برای زندگی و معاش به شمار می‌آید و اغلب فعالیت‌های اقتصادی و معیشتی روستایان به صورت مستقیم مرتبط با محیط و سرمایه‌های طبیعی است بدون تردید سرزمین ایران دارای اقلیم‌های متفاوتی است و هر اقلیم به ضرورت زندگی متفاوتی می‌پروراند و هر زندگی متفاوت آداب و رسوم، سفره، فولکلور، دست ساخته‌های فرهنگی و ده‌ها مقوله متنوع دیگر را خلق می‌نماید. بخش شاهو بر اساس شاخص‌های THOME و HUMIDEX در کلیه ایام سال شرایط آسایش در منطقه منطقه مورد مطالعه برقرار است. بخش شاهو از نظر سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی از مزیت‌های بالقوه‌ای جهت رشد و توسعه گردشگری برخوردار است. تنوع سازندهای زمین‌شناسی و پدیده‌های ژئومورفولوژیکی، وجود ارتفاعات و قله مناسب جهت انجام ورزش و تفریح، وجود انواع سرمایه‌های طبیعی بی‌مانند نظیر غارهای قوری قلعه و کاوات، چشمه‌ها، کوه‌ها، جنگل و پوشش گیاهی ارزشمند رودخانه‌ها، برخورداری از اقلیم معتدل و مناسب، برخورداری از سرمایه‌های

فرهنگی بکر ودست نخورده، بافت روستایی و پلکانی سکونتگاه‌ها، زنده بودن فعالیت‌ها و سرمایه‌های فرهنگی همچون صنایع دستی، موسیقی، لباس محلی، رقص محلی و الگوی غذایی و سایر فعالیت‌های روزانه، موقعیت ویژه‌ای به این منطقه داده است. تجربه کشورهایی مانند فرانسه، آلمان اسپانیا، کانادا، ایتالیا، ژاپن، چین، و... در زمینه بهره برداری از سرمایه‌های طبیعی چون ناهمواریها، چشمه های آب معدنی، غارهای آشکار و پنهان، چشمه های آب گرم، معادن، آثار زیبای انحلال آهک‌های کارستی، گونه های نادر گیاهی و جانوری و ... در اطراف روستاها می‌توانند با مدیریت صحیح دولتی و غیردولتی به ژئوپارک و اکو پارک‌های منحصر به فردی تبدیل گردند که در راستای جلب گردشگران باشند این منطقه می‌تواند به عنوان یکی از مناطق مستعد برای بارگذاری و جذب گردشگری باشد.

۶ منابع

- Asad i, A. Akbari, M. Shabanali Fami, H. & Iravani, H. (2008): **Poverty Alleviation and Development: The Role of Social Capital**, Journal of Social Sciences, Vol.4, No. 3, pp:202-215.
- Bhagavatula, S., Elfring, T., Tilburg, A. V., Gerhard G. V. B.(2010): **How Social and Human Capital Influence Opportunity Recognition and Resource Mobilization in India's Handloom Industry**, Journal of Business Venturing, . Vol .25, No. 3,pp: 245-260.
- Cavaye, J. (2000): **our community, our future: a guide to community development**. Community Development, TOOWOOMBA.
- Collados, C. and T. Duane (1999). "Natural capital and quality of life: a model for evaluating the sustainability of alternative regional development paths". Ecological Economics, Vol .30,pp: 441-460.
- Domínguez, T., Darcy, S., and Alén González, E. (2014): **Competing for the disability tourism market- A comparative exploration of the factors of accessible tourism competitiveness in Spain and Australia**, Tourism Management, vol.47(2015), pp:261-272.
- Finger-Stich, Andrea. (2002): **Social Factors Enabling Local Peoples' Participation In Integrated Management Planning In The Context Of Forested Mountain Territories**. Proceedings of the Research Course "The Formulation of **Integrated Management Plans (IMPs)** for Mountain Forests" Bardonecchia, Italy.
- Flanagan, C. (2003): "**Trust, Identity, and Civic hope**", Applied developmental Science, vol.7,No.3,pp:165-171.
- Flisher, A. and Felsenstein D. (2000): **Support for Rural Tourism: Does it make a Difference?**, Annals of Tourism research, vol. 27, No .4,pp: 1007-1024.
- Goyal, A. & Ahkilesh, K.B. (2007): **Interplay among innovativeness, cognitive intelligence, emotional intelligence and social capital of work teams**. Team Performance Management vol.13, No .7/8,pp:206- 226.
- Gaiha,R(1993): **Design of poverty Alleviation strategy in Rural Areas** .
- Giampiccoli A. & Kalis Janet Hayward. (2012): **Tourism, Food, and Culture: Community-Based Tourism, Local Food, and Community Development in Mpondoland, Culture, Agriculture, Food and Environment**, the Journal of Culture, Agriculture, vol. 34, , No . 2, pp:101-123.

- Garrod, B. Fyall, A. (1998): **Beyond the Rhetoric of sustainable Tourism?** Tourism Management, vol.19, No. 3, pp: 199-212.
- Gonzalez, F. & Mirabell, O. (2009): **Managing music festivals for tourism purposes in Catalonia** (Spain), Tourism Review, vol. 64, No. 4, pp: 53-65
- Harrison, D., & Schipani, S. (2007): **Lao Tourism and Poverty Alleviation: Community-Based Tourism and the Private Sector.** Current Issues in Tourism, vol.10, No. 2/3, pp: 194-230.
- Higham, J. (2007): **Critical Issues in Ecotourism: understanding a complex Tourism phenomenon,** Amsterdam, published by Elsevier Ltd Butterworth Heinemann.
- Jonas, A., Mansfeld, Y. (2006): **"Evaluating the socio-cultural carrying capacity of rural tourism communities: a 'Value Stretch' approach."** TEGS – Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie [Journal of Economic & Social Geography, vol.97, No. 5, pp: 583–601
- Jara Martinez, Carlos Julio. (2005): **Social Quality and Sustainable Development of Rural Territories,** Rural Development Technical Handbook No. 34.
- Kim, S., Kim, M., Park, J. & Guo, Y. (2008): **Cave Tourism: Tourists' Characteristics, Motivations to Visit and the Segmentation of Their Behavior,** Asia Pacific Journal of Tourism Research, vol.13, No. 3, pp: 299-318.
- Kim, M., Lee, Ch., Bonn, M., (2016): **The effect of social capital and altruism on seniors' revisit intention to social network sites for tourism-related purposes,** Tourism Management, Vol. 53, PP. 96-107
- Kim, S., Park, E. and Phandanouvong T. (2014): **Barriers to Local Residents' Participation in Community-Based Tourism: Lessons from Houay Kaeng Village in Laos,** SHS Web of Conferences 12, 01045,
- Kruk, E; Banskota, K (2007) **'Mountain tourism in Nepal: From impacts to sustainability.'** In Bisht, H; Rajwar, G (eds) **Tourism & Himalayan Bio-diversity,** pp 15–34. Srinagar: Transmedia Publication.
- Kucharcikov, A. (2011): **Human Capital– Definitions and Approaches International Scientific Journal Human Resources Management & Ergonomics,** vol.5, No. 2, pp: 60-70
- Khalfan, M. A. (2002): **sustainable development and sustainable construction.** A literature Review for C-sand. Working paper 1.
- Lee T. H. and Liu R. T. (2011): **Strategy formulation for the recreational areas of Central Taiwan: An application of SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats) analysis** Journal of Hospitality Management and Tourism, vol 2, No. 3, pp: 38-47
- Matarasso, F., (2005): **Arts in rural England: Why the arts are at the heart of rural life,** Report for Arts Council England, ENGLAND.
- Mukaila, A.; Sakariyau, O. B.; Dauda, C. K.; Paiko, I. I. & Zubairu, U. M. (2012): **Social Capital and Poverty Reduction in Nigeria: A Case Study of Minna Metropolis,** International Journal of Business and Social Science, vol.3, No. 12, pp: 229-236.
- Muraleedharan, K. (2008): **Dynamics of people participation in development: A study with special reference to women participation in the local level planning in Kerala,** Eldis Participation Resource Guide, Handbook of Cultural Geography, Sage, London.
- Mellgern, D. (2007): **Travel Experts See Worrying to Ecotourism,** Associated Press, <http://www.enr.com/today.html?id=12778>.
- Muraleedharan, K. (2008): **Dynamics of people participation in development: A study with special reference to women participation in the local level planning in Kerala,** Eldis Participation Resource Guide, Handbook of Cultural Geography, Sage, London.

- Nepal, M., and Nepal, A., (2012): **Impact of Biodiversity on International Tourism: A Cross Country Analysis**, The Economic Journal of Nepal, Vol. 35, PP. 33-34.
- Rosenlund; Lennart. (2000): **Social Structures and Change**: Applying Pierre Bourdieu's Approach and Analytic Framework. Unpublished dr. philos thesis , Høgskolen i Stavanger.
- Robinson, L.J., Schmid, A.A. & Siles, M.E. (2002): **Is Social Capital Really a Capital?**, Review of Social Economy, vol 60, No .1, pp:1-21.
- Ramella, M., and Rose, B.L. (2000): **"Taking part in Adolescent sexual health promotion in Peru: Community participation from a social psychological perspective"**. Journal of Community and Applied. Social Psychology, vol. 10, No. 4, pp:271-284.
- Suzuki ,E.; Takao, S.; Subramanian, S.V.; Komatsu, H., Doi, H. & Kawachi, I. (2010): **Does low work place social capital have detrimental effect on worker's health?**, Social science and Medicine, vol.70, pp:1367- 1372.
- Smith, R., Alvarez, M., Chanda, R. (2011): **Medical tourism: A review of the literature and analysis of a role for bi-lateral trade**. Health Policy 103 (2011) 276– 282.
- Trauer, B. (2006): **" Conceptualizing special interest tourism-frameworks for analysis"**, Tourism Management, vol .27, No. 2, pp: 183-200.
- Tiepoh, G, Reimer, B. (2007): **Social capital, information flows, and income creation in rural Canada**: Across community analysis, Journal of Socio-economic , ,(2004) pp:427-448
- Wogget, Gabriele(1993):**" Social Capital"**, Rural Sociology. (63).29-30.
- William, A. O., Leslie, S. K., & Zafer, P. (2012): **Education as an investment in Turkey's human capital**: A work in progress. Eurasian Journal of Business and Economics, 5(10), pp:45-70.
- Yang, Y. and Fik, T. (2014). **Spatial effects in regional tourism growth**, Annals of Tourism Research, (46)pp: 144–162.
- Zeller, M., Sharma, M., Henry, c. & lapenu, c. (2006): **An Operational Method for Assessing the Poverty Outreach Performance of Development Policies and Projects**: Results of Case Studies in Africa, Asia, and Latin America in , World Development , vol. 34, No .3, pp:446-464.